

Литература

1. Алексеев А.С. Информационные ресурсы и технологии начала XXI века. // ЭКО. – 2000. – №6. – С.81-101.
2. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент. – 3-е изд. – М.: Гардарики, 2003. – 528 с.
3. Ершова Т.В. Партнерство для развития информационного общества в России и поддержка «электронного развития» в регионах. // Информационное общество. – 2002. – №1. – С.25-26.
4. Иноземцев Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. – М.: Логос, 2000. – 303с.
5. Курносков Ю.В., Конотопов П.Ю. Аналитика. Методология, технология и организация информационно-аналитической работы. – М.: РУСАКИ, 2004 – 512с.
6. Мэйор Т. Методологии оценки ИТ (<http://www.osp.ru/cio/2002/09/056.htm>).
7. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики\ Пер. с англ. – М.: Фонд экономической книги “Начала”, 1997. – 180 с.
8. Хохлов Ю.Е. Национальная стратегия и программа перехода России к информационному обществу. // Информационное общество. – 2001. – №2. – С.1-4.

Статья поступила в редакцию 27.12.2005

В.В. ЗЯНЬКО, к.е.н., доцент,
Вінницький національний технічний університет

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Повноцінне функціонування та цілеспрямований розвиток інноваційного підприємництва неможливий без належної інституціональної бази – складної сукупності умов і чинників впливу на підприємницьку діяльність. Інституціоналізм – течія економічної думки, що виникла у США на рубежі XIX-XX століть як альтернатива неокласичній теорії у питаннях мотивації людської поведінки. Це теорія, яка вивчає історично встановлені звичаї, правила, норми та способи господарської поведінки суб'єктів у зв'язку з іншими сферами суспільного життя – етнічного, політичного, соціокультурного та ін. [1, с.1]. Завдяки встановленню правил, норм поведінки, впливу ринкових та державних регуляторів знижується невизначеність підприємницької діяльності, чіткіше розподіляються поведінкові сподівання і наміри учасників економічної та соціальної взаємодії.

Значення теорії інституціоналізму для аналізу інноваційної діяльності полягає в тому, що по-перше, будь-яка інноваційна модель економічного розвитку відповідає певному типу інституціональних обмежень; по-друге, кожен з типів інституціональних обмежень, залежно від зов-

нішніх умов, відрізняється від інших; по-третє, зміст кожної інноваційної моделі залежить від конкретних інститутів, які зазвичай чутливі до всіляких змін інституціональних обмежень [2, с.277-279; 3, с.31-37].

Основоположники теорії інституціоналізму – Торстейн Веблен, Уеслі Мітчелл, Джон Ролз під терміном “інститут” розуміють “публічну систему правил, що визначають посаду і положення з відповідними правами й обов'язками, владою і недоторканністю, тощо. Ці правила специфікують певні форми дій у якості дозволених, а інші в якості заборонених, і за ними ж карають одні дії і захищають інші, коли відбувається насильство” [4, с.61-62]. На думку Т. Веблена, який першим ввів це поняття в економічну теорію, інститут – це “система життя суспільства, що складається із сукупності діючих у певний час або в будь-який момент розвитку якого завгодно суспільства, з боку психологічного може бути охарактеризована загалом як переважаюча духовна позиція або розповсюджене уявлення про спосіб життя в суспільстві”

© В.В. Зянько, 2006

[5, с.201-202]. У сучасному інституціоналізмі найчастіше зустрічається трактування інституту, дане Дугласом Нормом: “інститути – це правила, механізми, що забезпечують їх виконання, і норми поведінки, що структурують повторювані взаємодії між людьми” [6, с.73]. Під впливом інститутів формуються відносини між господарськими суб’єктами, відбувається організація і структуризація дій підприємця, створюється інституціональне середовище. Останнє, на думку російських науковців О.С. Белокрилової, В.В. Вольчика і А.А. Мурадова, є упорядкованим набором інститутів чи особливого роду інститутом (матрицею розвитку) вищого порядку. Інституціональне середовище визначає основний напрямок розвитку системи, напрямок і швидкість інституціональних змін, а також ті орієнтири, на основі яких відбувається формування і добір найефективніших економічних і соціальних інститутів [7].

Удосконалення інституціонального середовища у сфері інноваційної діяльності є важливою умовою активізації в Україні інноваційного підприємництва. При цьому особливу увагу слід звернути на поліпшення тих інститутів, котрі беруть участь в інноваційних процесах. Також треба виходити з розуміння того, що у проведенні будь-яких інституціональних перетворень роль головного інституціонального інноватора зберігається за державою.

За своєю природою інститути неоднорідні. Їх поділяють на дві великі групи – неформальні і формальні. Неформальні інститути (або правила) інноваційної діяльності переважно стосуються традицій і суспільних стандартів поведінки суб’єктів інноваційної діяльності. Типовим прикладом неформального інституту, без якого неможливий стабільний інноваційний і взагалі економічний розвиток, є мораль, особливості менталітету, економічного мислення. Правила моралі зобов’язують суб’єктів діяти за встановленими в суспільстві нормами і звичаями, поступати чесно, порядно, відповідати за свої вчинки. Неформальні правила мали вирішальне значення у той період людської історії, коли відносини між людьми не регулювалися

формальними (писаними) законами, хоч і нині такі неформальні обмеження пронизують всю економіку. Дослідженням неформальних інститутів присвячена велика кількість наукових публікацій [8;9;10;11;12]. Формальні інститути інноваційної діяльності з’являються, як правило, на основі вже існуючих неформальних правил і механізмів та представлені законами і підзаконними актами, що регулюють або обмежують активність суб’єктів інноваційного підприємництва, інших індивідів та організацій, що здійснюють інноваційну діяльність. Головними ознаками формальних правил є відкритість, підзвітність, забезпечення рівних можливостей. Так, наприклад, правові інститути (засновник правового варіанта інституціоналізму Джон Коммонс) забезпечують функціонування економічних відносин, розв’язують за допомогою юридичних процедур соціальні конфлікти, що виникають між підприємцями і найманими працівниками. Це сприяє узгодженню інтересів. Виступаючи в ролі “нормативних стандартів” інститути впливають на мораль, право, етику і культуру людей, формують уявлення про соціальну важливість підприємця як суб’єкта, що відіграє велику роль у розвитку суспільства. Інститути, що функціонують у вигляді організованих економічних та соціальних установ, регламентують господарську діяльність, полегшують взаємодію підприємців й інших учасників.

Отже, формування умов розвитку інноваційного підприємництва дуже залежить від ринкового інституціонального середовища інноваційної діяльності, функціонування економічних, правових та соціальних інститутів, застосування інституціонального інструментарію, за допомогою якого чиниться вплив на окремі ринки чи загалом на ринкову систему. Тому метою цієї статті є обґрунтування комплексу першочергових заходів щодо формування сприятливого інституціонального середовища для інноваційної діяльності в Україні.

За період ринкової трансформації економіки України відбулися істотні інституціональні перетворення, зокрема в

інноваційній сфері формування законодавчої бази, з метою створення сприятливих умов для активізації інноваційної діяльності. Представниками політичної еліти, державними діячами та інституціями проголошено та прийнято інноваційну доктрину, усвідомлено необхідність та пріоритетність цього напрямку соціально-економічного розвитку.

Правове середовище виступає передумовою забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності свободою економічного вибору та водночас визначає ступінь їх відповідальності за господарську діяльність, а також сприяє інноваційно-орієнтованій перебудові структури економіки, розвитку високотехнологічних галузей виробництва. Оскільки у своїй основі інноваційна діяльність є підприємницькою, відповідно, вся законодавча база підприємництва автоматично регулює інноваційну діяльність.

Нормативна база підприємництва покликана вирішити загальні проблеми, пов'язані з розвитком всіх видів підприємництва, включаючи й інноваційне. Зокрема, це стосується реєстрації суб'єктів підприємництва, ліцензування, визначення предмета їх діяльності тощо аж до процедури банкрутства. Але головне, що законодавча база повинна забезпечити створення дієвого механізму інвестування масштабних технологічних та інших інноваційних змін, які б сприяли підвищенню якісних характеристик вітчизняного науково-технологічного потенціалу до рівня стандартів розвинених країн, інтенсифікації процесу опанування знаннями, новими технологіями та їх практичному використанню. Для цього необхідно розробити велику кількість правових та організаційно-економічних заходів, спрямованих на податкове, амортизаційне, митно-тарифне стимулювання інноваційної діяльності підприємств, знайти ефективні інструменти зовнішньоекономічної політики, боротьби з недобросовісною конкуренцією тощо. Все це повинно пришвидшити перехід вітчизняного виробництва на інноваційний шлях розвитку.

Усвідомлюючи і визнаючи, що нау-

ково-технологічний та інноваційний розвиток – це невід'ємні складові частини задоволення широкого комплексу національних інтересів держави, що реальну незалежність і безпеку мають лише країни, які здатні забезпечити оволодіння новими знаннями та ефективно їх використання, Верховна Рада України своєю Постановою від 13 липня 1999 року за № 916-XIV схвалила “Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України”.

Концепція відображає загальний намір такого розвитку. Дія Концепції розрахована на період стабілізації вітчизняної економіки та досягнення сталого її розвитку, у ній чітко визначені засади державної науково-технологічної та інноваційної політики, сформовані головні цілі науково-технологічного та інноваційного розвитку. Концепція визначає перспективним напрямком вирішення проблем в економічній та соціальній сферах перехід вітчизняного виробництва на інноваційний шлях розвитку, визнаючи, що науково-технологічний та інноваційний розвиток є невід'ємною складовою задоволення широкого комплексу національних інтересів держави, що реальну незалежність і безпеку мають лише країни, здатні забезпечувати оволодіння новими знаннями та ефективно їх використання.

Реалізація Концепції забезпечується прийняттям на її основі нових законодавчих та інших нормативно-правових актів, внесенням змін і доповнень до правових актів про наукову і науково-технічну діяльність, оподаткування, банки і банківську діяльність, підприємництво тощо, а також прийняттям Державної програми розвитку науково-технологічної сфери України.

Нині основи законодавства України в інноваційній сфері закладені у цілому ряді законодавчих актів, у яких сформульовані основні напрями вдосконалення механізму інноваційного розвитку, визначені особливості фінансового забезпечення наукової та інноваційної діяльності.

Насамперед треба сказати про прийнятий 4 липня 2002 року за № 40-IV Закон України “Про інноваційну діяльність”, який спрямований на підтримку розвитку

економіки України інноваційним шляхом. Цим Законом встановлені форми державного стимулювання інноваційних процесів, визначені шляхи державного регулювання інноваційної діяльності.

Державну підтримку одержують суб'єкти господарювання всіх форм власності, що реалізують в Україні інноваційні проекти, і підприємства всіх форм власності, які мають статус інноваційних, тобто у структурі виробництва яких понад 70% займають інноваційні продукти, продукція та послуги.

На жаль, важливі статті Закону України "Про інноваційну діяльність", що стосуються пільгового оподаткування, досі не задіяні. Фактично певні податкові послаблення передбачено лише для інноваційних проектів технопарків – за ними нараховується податок на додану вартість, але не перераховується до бюджету, а акумулюється на спецрахунку, кошти з якого можуть використовуватися на розвиток технологічних і дослідно-експериментальних баз.

Правові, економічні і організаційні засади формування та реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності визначені і в Законі України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" (2003 рік).

Покращити забезпечення наукового обґрунтування структури і змісту пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, наукових, науково-технічних, соціально-економічних, екологічних програм і проектів покликаний Закон України "Про наукову і науково-технічну експертизу". Ним визначаються правові, організаційні і фінансові основи експертної діяльності в науково-технічній сфері, а також загальні основи і принципи регулювання суспільних відносин у галузі організації та проведення наукової та науково-технічної експертизи. Закон визначає напрями науково-технічної діяльності, аналізу та оцінки ефективності використання науково-технічного потенціалу, результатів досліджень.

Стратегічні та середньострокові пріоритетні напрями інноваційного розвитку суспільства, реалізація яких має здійс-

нюватися за безпосередньої участі вітчизняної науки на основі нових розробок і технологій визначені у Законі України "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки" (2001 рік).

У контексті фінансування інноваційної діяльності в Україні особливої уваги заслуговує питання розвитку венчурного капіталу. Відомо, що у країнах Західної Європи та США венчурний капітал є одним із найважливіших інструментів фінансування науково-дослідних робіт та розвитку високих технологій, підтримки малого і середнього бізнесу. В Україні порядок створення та діяльності венчурних фондів регулюється Законом "Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)", який набув чинності 15 березня 2001 року. Цей Закон визначає правові та організаційні основи створення, діяльності та відповідальності суб'єктів спільного інвестування, особливості управління їх активами, встановлює вимоги до складу, структури та зберігання активів, особливості розміщення та обігу цінних паперів інститутів спільного інвестування, порядок та обсяг розкриття інформації інститутами спільного інвестування з метою залучення та ефективного розміщення фінансових ресурсів інвесторів. Крім того, порядок реєстрації і випуску акцій та інвестиційних сертифікатів при здійсненні спільного інвестування визначено Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Однак, наявні правові інструменти виявились недостатньо ефективними, про що свідчить той факт, що Указом Президента України від 25 березня 2002 року знову було поставлене питання про розробку законопроекту "Про основні засади формування та регулювання ринку венчурного капіталу в Україні". Однак досі багато питань про стимулювання розвитку венчурного капіталу, заохочення потенційних інвесторів до участі у ньому залишаються не вирішеними.

Засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку нашої країни, окремих адміністративно-терито-

ріальних одиниць та галузей економіки на середньостроковий (на 5 років) та короткостроковий (щорічно на наступний рік) періоди визначені у Законі “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України”. Закон встановлює загальний порядок розроблення, затвердження та виконання прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, а також права та відповідальність учасників державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України. Ним визначені основні принципи, на яких базується діяльність вітчизняних органів державної влади, які розробляють, затверджують і здійснюють прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку.

Засади запровадження та функціонування правового режиму, який передбачає встановлення податкових та митних пільг, а також надання державної підтримки, стимулювання діяльності технологічних парків, їх учасників, дочірніх і спільних підприємств, що виконують інвестиційні та інноваційні проекти за пріоритетними напрямками науково-технічної діяльності технологічних парків визначені у Законі України “Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків”. Пріоритетні напрями науково-технічної діяльності для кожного із технологічних парків розподілені відповідно з Законом України “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки”. Вони економічно та соціально обумовлені і спрямовані на випуск конкурентоспроможної високотехнологічної та інноваційної продукції та насичення нею внутрішнього ринку, забезпечення експортного потенціалу держави. Всі пріоритетні напрями діяльності затверджуються президією НАН України та Міністерством освіти і науки України. Реєстрацію, розгляд та експертизу інвестиційних й інноваційних проектів технологічних парків здійснює Міністерство освіти і науки України.

Отже, нині правове регулювання інноваційної підприємницької діяльності в Україні здійснюється численними норма-

тивно-правовими актами як загального, так і спеціального характеру. Однак, повільний розвиток інноваційного підприємництва і навіть деяке зниження інноваційної активності, що спостерігається останнім часом в нашій країні, свідчить про недосконалість і недостатність нормативно-правової бази для забезпечення сприятливих умов такого розвитку. Тому Верховна Рада України у своїй Постанові від 16.06.2004 року “Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні” [13] змушена констатувати, що у той час, коли в усіх розвинених державах спостерігається виразна переорієнтація державної політики на використання наукових знань як головного ресурсу економічного зростання, науково-технічний потенціал України доведений сьогодні до стану, за яким можуть статися незворотні зміни, що унеможливають його використання в інтересах інноваційного розвитку суспільства. Розгортання процесів реформування економіки свідчить, що в численних програмах розвитку науково-технічної сфери невиправдано мало місця займають питання використання інновацій як засобу і стимулу розвитку підприємництва – виду діяльності, що забезпечує втілення інновацій, формує систему управління інноваційними процесами.

Виходячи з досвіду високорозвинених країн, для стимулювання структурної перебудови економіки у напрямку інноваційного розвитку, нарощування частки високотехнологічних галузей слід було б передбачити [14]: пільгове оподаткування інноваційних підприємств, які освоюють нові технології та організують випуск нової продукції, та виробничих підприємств, діяльність яких спрямована на освоєння високих технологій, які витрачають кошти на наукові дослідження і розробки; податкове стимулювання запровадження інформаційних технологій та сучасних телекомунікаційних засобів, зменшення енергетичної ресурсомісткості виробництва; запровадження пільгового режиму амортизаційних відрахувань та інвестиційного кредиту за рахунок зменшення податку на прибуток

на певну частину загальної вартості інвестицій в устаткування (особливо на стадії модернізації підприємства); запровадження державного страхування кредитів, що надаються для виконання інноваційних проєктів приватними комерційними банками; державну підтримку венчурного підприємства.

Реалізація перерахованих заходів потребує внесення змін і доповнень до ряду уже прийнятих законодавчих актів, що регулюють фінансово-економічну сферу діяльності господарських суб'єктів, та прийняття з метою стимулювання науково-технологічної й інноваційної діяльності в нашій країні нових законодавчих документів. Зокрема, на думку автора, для вирішення комплексу проблем у сфері інвестиційної діяльності, котра є засобом підтримки інновацій, необхідно розробити Закон про корпорації, який би міг на рівні світових стандартів і системно розв'язувати питання, пов'язані з розвитком інноваційних процесів. Також існує потреба у зміні податкового і амортизаційного законодавства з метою послаблення тиску на інноваційне підприємство. Треба здійснити й оприлюднити експертизу уже прийнятих законодавчих актів і рішень, спрямованих на розвиток інноваційної діяльності, проводити прогностичну оцінку результатів їх реалізації та моніторинг фактичної результативності.

Потребує вдосконалення система захисту прав інтелектуальної власності в Україні. Права інтелектуальної власності перш за все поширюються на знання, втілені у нововведення як результат колективної чи індивідуальної інтелектуальної діяльності. У країнах з розвинутою ринковою економікою за тривалий період її еволюції на принципах переважання приватної власності створена розгалужена нормативно-правова база, що регулює відносини й охороняє права інтелектуальної власності. Україні ж дісталася правова спадщина у сфері охорони і використання інтелектуальної власності, яка орієнтована на те, що у розпорядженні власністю, зокрема інтелектуальною, головна роль належить державі. У нас досі не вирішено проблему

охорони прав промислової власності. Винахідники майже не захищені законодавством, практика розгляду спорів щодо авторського і патентного права недосконала, про що свідчить судова статистика. Через відсутність у недалекому минулому інноваційного ринку у нас лише зараз починають з'являтися фахівці з просування нововведень як специфічного товару цього ринку. Нині в Україні законодавчий механізм використання і поширення нововведень все ще недосконалий, не створено загальнодоступної системи державного обліку і розповсюдження інновацій.

Для вирішення цих проблем треба провести широку роз'яснювальну роботу серед керівників і фахівців підприємств науково-технічної сфери, ознайомивши їх з особливостями дотримання і використання прав інтелектуальної власності в умовах формування ринкових відносин. Треба відрегулювати порядок передачі українським та іноземним партнерам прав на використання вітчизняних винаходів і технологій, організувати на робочих місцях консультації з питань розпорядження інтелектуальним капіталом, створити для цього консалтингові фірми, сприяти комерціалізації інноваційних розробок, розвитку реально-го ринку інтелектуальної власності.

Такі заходи із захисту інтелектуальної власності сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних інноваційних товарів на світовому ринку, позитивно впливатимуть на забезпечення національної економічної безпеки.

Отже, нормативно-правова база є першоосновою і найголовнішою передумовою становлення та розвитку суб'єктів інноваційної підприємницької діяльності. Законодавство у підприємницькій та інноваційній сферах повинно становити єдину систему як за взаємною узгодженістю норм, так і за цілісністю нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності.

Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що інституціональне середовище інноваційної сфери, яке визначає основний напрям розвитку інноваційних процесів, спрямування і швидкість ін-

ституціональних перетворень та орієнтири, опираючись на які держава формує найефективніші економічні, правові та соціальні інститути, покликані забезпечити стабільний інноваційний розвиток країни, є важливою умовою активізації інноваційного підприємництва. Інститути сприяють узгодженню інтересів численних господарських суб'єктів, виступаючи в ролі "нормативних стандартів" впливають на мораль, право, етику і культуру людей, формують позитивне уявлення про підприємця і його значення у ринковій економіці.

Забезпечення соціально-економічних, організаційних та правових умов розвитку інноваційної підприємницької діяльності залежить від ефективності здійснення державою інноваційної політики, але це предмет окремого подальшого дослідження цієї проблеми.

Література

1. Яременко О.Л. Институциональные подвалы переходных процессов у экономии: Автореф. дис. д-ра экон. наук: 08.01.01 / Харківський держ. ун-т. – Х., 1997. – 38с.
2. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент: Учебник. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2002. – 400 с.
3. Иванова Н.И. Национальные инновационные системы. –М.: Наука, 2002. – 244 с.
4. Ролз Дж. Теория справедливости / Новосибирский ун-т / В.В. Целищев (науч.ред.). —

Новосибирск, НГУ, 1995. – 536с.

5. Веблен Т. Теория праздного класса. – М.: Прогресс, 1984. – 367с.

6. Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение // Тезис. – Т.1. – Вып.2. – М., 1993. – С.73

7. Белокрылова О.С., Вольчик В.В., Мурадов А.А. Институциональные особенности распределения доходов в переходной экономике. – Ростов на Дону: Изд-во РГУ, 2000, <http://ie.boom.ru/Book/Content.htm>

8. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма // Избранные произведения. –М., 1990.

9. Козловски П. Этика капитализма. Эволюция и общество. –СПб., 1996.

10. Сен А. Об этике и экономике. –М., 1996.

11. Хайек Ф.А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма. –М., 1992.

12. Рих Э. Хозяйственная этика. –М., 1996.

13. Постановка Верховна Рада України від 16.06.2004 року "Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні" // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, №43-44, ст. 494.

14. Пропозиції до проекту інноваційної моделі структурної перебудови економіки та механізму її запровадження // <http://www.mon.gov.ua/>.

Статья поступила в редакцию 22.12.2005

Н.В. ВАСИЛЕНКО,

ГОУ «Институт повышения квалификации специалистов профессионального образования», Санкт-Петербург, Россия

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СТРУКТУРА ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ (НА ПРИМЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ТРУДА САНКТ-ПЕТЕРБУРГА)

Термин «политика» мы будем понимать как совокупность конкретных мер и действий, направленных на достижение заблаговременно определенного результата. Отсюда государственная политика представляет собой совокупность мер и действий органов государственного управления в определенной сфере с целью получения конкретного результата.

Исходя из данного определения, можно сформулировать следующие требования к государственной политике. Во-первых, политика должна соответствовать реализуемой стратегии. Во-вторых, она должна быть конкретна. Желательно, чтобы ее цели и задачи количественно оцени-

© Н.В. Василенко, 2006